

АГРАРНІ ВІДНОСИНИ В СУЧАСНИХ КООРДИНАТАХ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Ковальчук С.Я.

В статті розглядаються особливості розвитку регіональних аграрних відносин в контексті формування стратегії сталого розвитку регіонів. Визначено, що для формування стійкого розвитку аграрних відносин необхідно органічне поєднання та взаємозв'язок функціонально-просторових та галузево-регіональних об'єднань.

Вступ. Розвиток аграрних відносин, характеризується значними регіональними диспропорціями, які протягом останніх років набули тенденції до пом'якшення. В агропромисловому комплексі в усіх регіонах відбувся значний спад, що зумовлено переважно невирішеністю питань власності на землю, значною зношеністю виробничих фондів та складними економічними умовами.

Актуальність дослідження проблеми становлення аграрних відносин в регіонах має пріоритетне значення для розвитку національної економіки України. Вивчення цього питання так чи інакше спирається на теорію і практику розвитку регіональних економічних систем.

Постановка завдання. Визначення необхідності та перспектив розвитку в регіонах країни аграрних відносин, що зумовлено новими економічними, організаційними, інформаційними та технологічними процесами. Поряд з цим відкрились можливості для дрібного виробництва та індивідуальної трудової діяльності. Проте зберігаються стійкі і значні розриви в технічному рівні на підприємствах, у різних галузях, регіональних системах.

Результати досліджень. В результаті трансформаційних процесів перебудувалась структура виробництва, виникли нові, відносно самостійні ланки. В даний час пріоритетною тенденцією розвитку аграрного сектора стала регіоналізація, що дозволяє врахувати всі переваги конкретного регіону, його природно-ресурсний потенціал, матеріально-технічну і організаційно-економічну складові.

Специфіка сільськогосподарського виробництва є основним неупередженим фактором, що обумовлений шкідливим технологічним та антропогенним впливом на довкілля практично усіма галузями виробництва.

Це спричинено декількома факторами:

по-перше, забруднення середовища промисловими відходами та технологічною недосконалістю низки виробництв, що зумовлює викиди та скиди в повітря та водні джерела;

по-друге, недостатня охорона ґрунтів, недосконалість природоохоронної роботи, що несе негативний вплив на земельні ресурси.

Екологічний чинник набуває все більшого значення і впливає на ефективність сільськогосподарського виробництва. Розораність території України вища, ніж в країнах ЄС і в 5 разів вище, ніж в розвинених країнах. Спостерігається зниження родючості, посилення негативних процесів, погіршення стану ґрунтів. Ігнорування вимог сівозміни і орієнтація на високоприбуткові культури підсилює виснаження ґрунтів.

Аграрна реформа сприяла розвитку інфраструктури товарних ринків, яка направлена на створення системи вільного руху товарів, тобто збільшення каналів реалізації сільськогосподарської продукції. До них відносять закупівельні організації, які забезпечують реалізацію, транспортування і тривале зберігання сільськогосподарської продукції, оптові продовольчі міжрегіональні, регіональні і місцеві ринки. Створення аграрних ринків є найменш інституційно розробленим елементом в структурі сучасної вітчизняної економіки, проте, це важлива складова аграрних відносин. Старі інститути що забезпечують їх функціонування, фактично зруйновані. Нові інститути або не створені, або функціонують з низькою ефективністю. На наш погляд реалізація сільськогосподарської продукції через ринкову інфраструктуру може бути структурним елементом аграрних економічних відносин.

Основна особливість аграрних відносин полягає в тому, що вони не є обмеженими, а становлять комплекс земельних, майнових, фінансових, організаційно-управлінських, трудових, екологічних відносин. Органічне поєднання цих відносин та взаємозв'язок між суб'єктами, їх цілісність визначають специфіку аграрних відносин.

Таким чином, становлення сучасних регіональних аграрних відносин здійснюється з урахуванням Державної стратегії регіонального розвитку. Сучасна аграрна політика має стратегічний і системний характер, і повинна відповідати принципам сталого розвитку аграрного сектору економіки [1].

Стратегічне бачення майбутнього розвитку аграрних економічних відносин визначає:

- формування сільськогосподарського виробництва, яке направлене на вирішення економічних задач, забезпечення продовольчої безпеки країни, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції;
- забезпечення населення якісними продовольчими товарами вітчизняного виробництва;
- стійкий розвиток сільських територій і відтворення природних ресурсів

[2, с.226].

Юрчишин В.В., виділяє серед ключових цілей державного регулювання аграрних відносин такі:

- створення реальних можливостей для поетапного становлення і утвердження на селі та в усій системі АПК приватного сектора;

- відкриття простору для прояву потенційних можливостей різних форм господарювання і ринкової інфраструктури. Процес формування фермерських господарств практично завершений, а між створенням нових і ліквідацією діючих господарств встановилася відносна рівновага, основні зусилля повинні бути направлені на створення умов для їх розвитку і укрупнення;

- визначення стратегічно доцільної структури сільськогосподарського виробництва; підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора шляхом виходу на світові ринки [3, с.3-8].

Проте, автор погоджується з думкою, Скидан О.В., що ефективне державне регулювання аграрних відносин досягається при оптимальному поєднанні стратегічних і тактичних установок. Якщо аграрна стратегія характеризується відносною стабільністю в просторово-часовому вимірі, то тактика аграрних відносин визначається гнучкою динамікою та швидкою реакцією на зміну соціально-економічних умов [4, с.90-95].

Гайдуцький П.І., визначає два пріоритети нової аграрної політики:

1) вдосконалення цінової політики, яка б відновила паритетність цін і забезпечила позитивну цінову підтримку сільськогосподарських товаровиробників;

2) удосконалення бюджетної підтримки аграрного сектору [51, с.256].

В обох випадках вона має бути у відповідності до нової спільної аграрної політики ЄС.

Зазначимо, що, у ст. 39 Римського договору, де визначено цілі єдиної аграрної політики країн ЄС, зафіксовано необхідність:

а) підвищення продуктивності сільського господарства розвитком технічного прогресу, забезпеченням раціонального ведення сільськогосподарського виробництва й оптимальним використанням виробничих факторів, особливо праці;

б) у такий спосіб забезпечення високого рівня життя сільського населення, зокрема, збільшення індивідуальних доходів осіб, зайнятих у сільському господарстві;

в) підтримання стабільності ринків;

г) забезпечення можливості для пропозиції сільськогосподарської продукції;

д) сприяння реалізації сільськогосподарської продукції

споживачам за доступними цінами»[6, с.18-53].

Нині єдина аграрна політика ЄС дедалі більше орієнтується на природоохоронні й ландшафтні заходи та повноцінне соціальне забезпечення сільського населення. Таким чином, з часом розширюється діапазон аграрної політики, поглиблюється її зміст. Він має комплексний характер, що притаманний всім економічно розвинутим країнам і багатьом країнам з перехідною економікою.

Отже, зростання конкурентоспроможності національного сільськогосподарського виробника на міжнародному ринку можливе за дотриманням наступних вимог :

- створення умов для збереження і відтворення природних ресурсів, що використовуються сільським господарством ;

- економічної самостійності товаровиробників і мотивація їх праці;

- насичення внутрішнього ринку продукцією вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, що дає право брати участь в ціновій конкуренції на світовому аграрному ринку;

- формування внутрішніх партнерських відносин (горизонтальних і вертикальних) на рівні конкретного підприємства, району, області і країни;

- екологізації господарської діяльності і створення сектора виробництва екологічно чистої продукції як основи аграрної спеціалізації України в міжнародній торгівлі.

Слід відмітити, що сучасне державне регулювання аграрних відносин базується на національних пріоритетах і враховує необхідність інтеграції України до ЄС та світового економічного простору. Виконання зазначених завдань дасть можливість забезпечити динамічний збалансований розвиток аграрних відносин, наблизити рівень життя до європейських стандартів та створити умови для посилення економічної активності в усіх регіонах країни, що сприятиме поступовому пом'якшенню міжрегіональних диспропорцій, зменшенню ризиків утворення депресивних територій та захистить суспільство від значних витрат на відновлення належних умов їх життєдіяльності.

Дослідження сучасних підходів до державного регулювання аграрних відносин в регіонах країни, говорить про те, що розвиток аграрних відносин в регіональних економічних системах повинен в своїй основі мати головні принципи й цілі, притаманні сучасній європейській регіональній політиці. Зокрема, це має бути комплексний систематизований підхід з урахуванням стратегічних і тактичних цілей, які спрямовані на стійкий та динамічний розвиток аграрних відносин.

Базою сучасного етапу стійкого розвитку аграрних відносин, в регіональних економічних системах є концептуальний фундамент формування стратегії сталого розвитку регіонів. Ця проблема формування

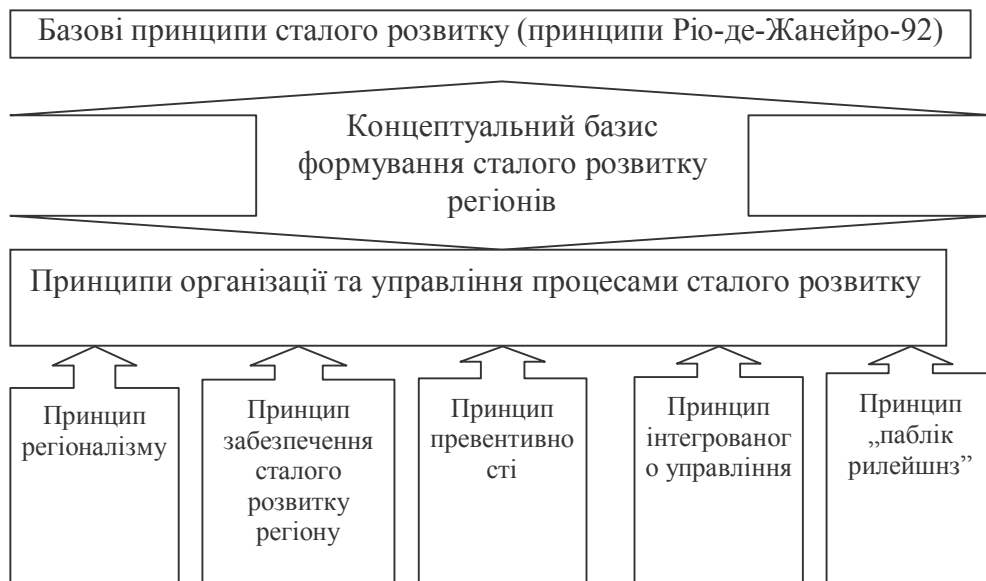
цілей сталого розвитку виключно багатовимірною та недостатньо розроблена у науковому та прикладних аспектах. У світі вже існує понад 250 наукових центрів, дослідження яких спрямовані на розв'язання проблем сталого розвитку.

Розробка нових концепцій та сценаріїв сталого розвитку держави та регіону в цілому в багатьох випадках визначається з урахуванням нових соціально-економічних факторів і особливостей розвитку регіону.

Їх основою є базові принципи сталого розвитку (принципи Ріо-де-Жанейро-92), мета яких полягає у становленні нового справедливого механізму „глобального партнерства через впровадження нових рівнів співробітництва між державами, ключовими секторами суспільства та людини [8, с.14-19]”.

Проблеми вибору критеріїв та показників сталого розвитку теж потребують певних досліджень. Вони пов'язані з оцінкою ефективності засобів, що використовуються, рівня досягнутих результатів. В цілому це обумовлено необхідністю управління процесами сталого розвитку.

Отже, основні принципи організації та управління процесами сталого розвитку регіону зазначені на рис.1, невід'ємна роль яких різко зростає в умовах ринкової економіки.

Рис. 1. Схема формування концептуального базису сталого розвитку регіонів

Динамічний та збалансований розвиток регіонів - є найважливішою проблемою подальшого впровадження ринкових відносин та суспільних перетворень в Україні [1].

Виходячи з сучасної ситуації, розвиток регіональних економічних систем направлений на:

- забезпечення сталого розвитку в усіх регіонах багатуукладної економіки, становлення регіональних і загальнодержавних ринків товарів, праці і капіталу, інституційної ринкової інфраструктури;

- диференціацію міри економічної самостійності регіону згідно з особливостями та рівнем його соціально-економічного розвитку;

- скорочення надмірно глибоких відмінностей в рівні соціально-економічного розвитку регіонів, поетапне створення умов для формування власної економічної бази підвищення добробуту населення, вдосконалення систем розселення;

- створення належної фінансової, матеріальної і правової основи регіонального та місцевого самоврядування;

- вдосконалення фінансово-бюджетних відносин між центром і регіонами, вироблення критеріїв та механізмів надання цієї підтримки проблемним регіонам;

- стимулювання розвитку районів і міст, що володіють значним науково-технічним потенціалом і можуть стати «полюсами росту» економіки України;

- запровадження нової системи фінансового вирівнювання, яка ґрунтується на об'єктивних критеріях, державних мінімальних соціальних стандартах, нормативах, що гарантовано забезпечуються бюджетними коштами на всій території України;

- налагодження тісного зв'язку між наукою, освітою та економікою регіону шляхом впровадження новітніх розробок у виробництво, формування технополісів, технопарків, бізнес-інкубаторів і т.д.[1].

Розроблена та прийнята у світовому масштабі концепція сталого розвитку відповідно до сільського господарства ставить вимоги одночасно до агрономічної, екологічної, соціальної, мікроекономічної та макроекономічної сталості. Під агрономічною сталістю розуміють збереження продуктивності сільськогосподарських угідь і ріллі протягом довготривалого періоду; під екологічною – нанесення шкоди навколишньому середовищу та цілісності несільськогосподарських систем; під соціальною – підвищення життєвого рівня сільського населення на основі зростання його доходів; під мікроекономічною – можливість сільськогосподарського підприємства функціонувати тривалий час в якості економічної одиниці; під макроекономічною – забезпечення продукцією внутрішнього ринку і конкурентоспроможністю на зовнішніх ринках.

Сталий розвиток аграрної сфери останнім часом досліджується багатьма вітчизняними вченими, а саме: Лисеньким А., Оніщенко О., Прадун В., Шияном Д., Шубравською О., Юрчишиним В.

Так, Шубравська О. визначає “сталий економічний розвиток галузі визначається як її здатність забезпечити власне зростання в умовах дотримання оптимальних пропорцій свого внутрішнього розвитку і збалансованості з розвитком економічних, соціальних, екологічних взаємодіючих з нею систем [8, с.40]”.

У своїх дослідженнях сталого розвитку сільського господарства Шиян Д.В. звертає увагу на зміну обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та сталість економічного та суспільного розвитку. Він зауважує, що аграрні відносини мають свої особливості, зокрема, ефективність використання земельного ресурсу в просторі та часі залежить від природно - кліматичних умов, і вплив цього фактора усунути неможливо [10, с.39].

Прадун В.П. визначає сталий розвиток АПК як врівноваження в ньому екологічних, соціальних та економічних чинників [9, с.67].

Дослідження робіт вітчизняних вчених аграріїв свідчать про наявність різних підходів чи критеріїв визначення стійкого розвитку аграрної сфери. З нашої точки зору, при визначенні умов стійкого розвитку аграрних відносин необхідно враховувати їх специфіку. Головною властивістю аграрних відносин є їх диспозитивний характер. Тобто сільськогосподарські товаровиробники самостійно вибирають організаційно-правові форми господарювання на землях сільськогосподарського призначення, а також характер, напрями і способи господарської діяльності та вільне розпорядження виробленою продукцією. Комплексний характер відносин, їх тісний органічний взаємозв'язок обумовлюють пріоритетний вид землекористування – використання земель сільськогосподарського призначення як об'єкта аграрних відносин. Вищезгадані відзнаки обумовлюють необхідність визначення зв'язків, які формулюють стійкий розвиток аграрних відносин. Отже, стійкий розвиток аграрних відносин зумовлює тісний взаємозв'язок між суб'єктами та об'єктами в регіональній системі економічних відносин, міжрегіональні та зовнішні зв'язки

Підсумовуючи результати дослідження формування умов стійких зв'язків між суб'єктами та об'єктами аграрних відносин зазначимо, що основою стійкого розвитку в регіонах виступає: самостійність регіонів щодо визначення цілей свого розвитку та можливості фінансування цих заходів, їх реалізації, насамперед, за рахунок власних джерел та залучення інвестицій; розвиток зовнішньоекономічних зв'язків; запровадження стратегічного планування на регіональному рівні; збалансованість розвитку галузей (з врахуванням попиту та пропозиції); розвиток регіонів з урахуванням їх особливостей та потенціалу щодо адаптації до умов сталості; підвищення конкурентоспроможності регіону

шляхом ефективного використання природо - ресурсного потенціалу для утримання ефективного розвитку.

Висновки. Для формування стійкого розвитку аграрних відносин необхідно органічне поєднання та взаємозв'язок функціонально-просторових та галузево-регіональних об'єднань. Використання власних ресурсів розвитку регіону, створення фінансових важелів самодостатності регіону, стимулювання точок економічного зростання у регіонах, реалізація конкурентних переваг території - ці умови підвищують конкурентоспроможність регіону.

Література

1. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 8 вересня 2005 р. №2850-ІУ / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. - № 51. – Ст. 548. – (Бібліотека офіційних видань).

2. Долішний М.І. Регіональна політика та механізм її реалізації / Долішний М.І. - К. : Наукова думка, 2003. - 503 с.

3. Юрчишин В.В. Концептуальні основи розробки новітньої аграрної політики та її реалізації/В.В. Юрчишин // Економіка АПК. -2003. - №8. - С. 8.

4. Скидан О.В. Розвиток методології оцінки ефективності аграрної політики / О.В. Скидан // Регіональна економіка. - 2006. - №3. - С. 90-95.

5. Аграрна реформа в Україні / [Саблук П.Т., Лупенко Ю.О. та ін.] ; за ред. П.І. Гайдучького - К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.

6. Оцінка стану використання підсумкових документів Всесвітнього саміту зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002) в Україні / [Л.Г. Руденко , Г.О. Білявський, І.О. Горленко та ін.]. - К.: Академперіодика, 2004. – 208 с.

7. Декларация Рио-де -Жанейро по окружающей среде и развитию от 14 июля 1992 г. // Охрана окружающей среды. Сборник международных правовых актов. – Кишинев: ВІОТІСА, 1998. - (Нормативний документ ЄС).

Том 1. – Кишинев : ВІОТІСА, 1998. - С. 14-19.

8. Шубравська О.В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України / О.В. Шубравська – Київ : Інститут економіки НАН України, 2002. – 265 с.

9. Прадун В.П. Сталий розвиток регіональних агропромислових комплексів [монографія] / В.П. Прадун - К., 2005, - 256 с.

10. Шиян Д.В. Сталий розвиток сільського господарства : виникнення, сутність і зміст / Д.В. Шиян // Економіка АПК. - 2006. - №5. - С. 35-41.

Abstract

Kovalchuk S.Y.

Agrarian relations are in modern co-ordinates regional development

In the article the features of development of regional agrarian relations are examined in the context of forming of strategy of steady development of regions. Certainly, that for forming of steady development of agrarian relations it is necessary organic combination and intercommunication of functionally spatial and sectorial-regional associations.